

Ступень М., Гулько Р., Ступень Н., Гулько О. Підвищення економічної ефективності використання сільськогосподарських земель

Узагальнено і систематизовано підходи до визначення ефективності використання сільськогосподарських земель. Обґрунтовано науково-практичні рекомендації щодо підвищення економічної ефективності використання сільськогосподарських земель.

Ключові слова: сільськогосподарські землі, ефективність використання земель, аграрне виробництво.

Strupen M., Hulko R., Strupen N., Hulko O. Increasing the economic efficiency of agricultural land use

Approches to determining of effectiveness of agricultural areas using areas using are summarized and systematized. Scientific and practical recommendations for enhancement of economical effectiveness of agricultural areas using are worked out.

Key words: agricultural areas, effectiveness of agricultural areas using, agricultural production.

Ступень М., Гулько Р., Ступень Н., Гулько А. Повышение экономической эффективности использования сельскохозяйственных земель

Обобщены и систематизированы подходы к определению эффективности использования сельскохозяйственных земель. Обоснованы научно-практические рекомендации по повышению экономической эффективности использования сельскохозяйственных земель.

Ключевые слова: сельскохозяйственные земли, эффективность использования земель, аграрное производство.

УДК 330.837:330.15

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВІДНОВЛЮВАНИХ СТРАТЕГІЧНИХ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ У КОНТЕКСТІ ПРИНЦИПІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

*Т. Зінченко, д. е. н., О. Константінова, здобувач, Т. Арзуманян, к. с.-г. н.
Одеська державна академія будівництва та архітектури*

Постановка проблеми. У сучасних умовах функціонування національного господарства і поглиблення екологічної кризи проблема раціонального (з погляду економіки, екології і суспільства) використання відновлюваних стратегічних природних ресурсів з позицій концепції сталого розвитку є однією з головних задач сучасності і відзначається надзвичайною актуальністю. Основи концепції сталого розвитку закладені на міжнародних самітах 1972 року (Стокгольм), 1992 року (Ріо-де-Жанейро), 2002 року (Йоганнесбург), 2012 року (Ріо-де-Жанейро), 2015 року – конференції ООН по клімату (Париж). Перешкодою на шляху до реалізації концепції сталого розвитку є те, що тривалий час панувала стратегія хижацького ставлення до

природи та використання природних ресурсів. У стратегічних програмах та планах розвитку територій країни все більше на порядок денний виступають пріоритети концепції сталого розвитку, що стосуються вирішення проблеми раціонального використання природно-ресурсного потенціалу, екологізації природокористування, зниження техногенного та антропогенного навантаження на довкілля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика щодо використання відновлюваних стратегічних природних ресурсів не є новою, її вирішенням займалось і займається чимало вітчизняних і зарубіжних учених, серед яких І. К. Бистряков, С. М. Волков, М. В. Газуда, Б. М. Данилишин, С. І. Дорогунцов, Н. В. Зіновчук, М. Ф. Реймерс, М. В. Шурик та багатьох інших. У зв'язку з цим виникає необхідність комплексного дослідження впливу прояву глобальних природних і соціально-економічних процесів на погіршення екологічного стану територій та обґрунтування нових підходів і методів формування відносин з природою, які відповідають сучасним економічним умовам, з одного боку, і екологічним вимогам – з іншого. Недостатньо дослідженими є шляхи й способи забезпечення сталого розвитку економіки на основі ефективного використання відновлюваних стратегічних природних ресурсів. З цього погляду раціональне використання природних ресурсів включає в себе економічні і екологічні аспекти, що розглядаються не як протилежності, а в діалектичній єдності.

Постановка завдання. Метою досліджень є оцінка та вияв особливостей використання відновлюваних стратегічних природних ресурсів Одеського регіону в контексті принципів сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Під «відновлюваними стратегічними природними ресурсами» ми розуміємо природні ресурси екосфери (водні, лісові, земельні, кліматичні, ландшафтне та біологічне різноманіття), які дозволяють забезпечити сталий розвиток регіону. Ці ресурси є ключовими в диверсифікації економіки країни, їх раціональне використання сприяє нарощенню природного капіталу та соціально-економічного потенціалу території. Крім основних виробничих функцій, відновлювані стратегічні природні ресурси формують простір, здійснюють екосистемні послуги, забезпечують екологічну безпеку та інвестиційну привабливість території. Структура елементів відновлюваних стратегічних природних ресурсів у різних регіонах та природних зонах країни нерівномірна та різноманітна.

Стратегічне значення для країни має Одеська область, що займає як прикордонне, так і приморське положення. Північна частина регіону розташована в лісостеповій, а південна – у степовій зонах. Нині тут сконцентровано комплекс проблем національного масштабу, що пов'язані з депопуляцією населення, деградацією та забрудненням ґрунтів, опустелюванням, зменшенням водних ресурсів, скороченням унікального біологічного та ландшафтного різноманіття. Для національної економіки зниження природного потенціалу значної прикордонної території в існуючих геополітичних умовах є вкрай недопустимим і потребує вжиття термінових дієвих заходів.

Вирішення проблем раціонального використання природно-ресурсного потенціалу тісно пов'язане з питаннями економічної, екологічної, продовольчої,

енергетичної, а в кінцевому підсумку – національної безпеки країни. Тому визначення пріоритетів розвитку відновлюваних стратегічних природних ресурсів Одеського регіону – одне з першочергових завдань.

Найважливішим стратегічним ресурсом регіону є сам його простір, який займає територію Північно-Західного Причорномор'я від гирла річки Дунаю до Тилігульського лиману (морське узбережжя в межах області простягається на 300 км), а від моря на північ – на 200 – 250 км. Загальна площа складає 33,3 тис. км² (5,5 % території України). Широкий вихід до Азово-Чорноморського басейну та до значних річкових магістралей – Дунаю, Дністра, Дону, Дніпра – визначає переваги та можливості Одеської області. Ефективні водні шляхи (морські та річкові) дають змогу розширювати економічні зв'язки області зі Східною та Центральною Європою (по р. Дунай). Порт Одеса та інші порти області розташовані у вузлах інтенсивних морських та річкових транспортних міжнародних зв'язків, що визначає значний транспортно-транзитний потенціал. Тож перспективи використання цього простору, що характеризується високою варіативністю з погляду нарощення соціально-економічного потенціалу, є досить значними.

Можливості сталого розвитку регіону значною мірою визначаються кліматичними ресурсами (сонячна радіація, тепло, волога, вітрові, рекреаційно-кліматичні). Клімат переважно теплий і посушливий. Середньорічна температура тут коливається від +7,7 °С на півночі області до +11,1 °С – на півдні. Зима помірно м'яка, середня температура січня –3 °С. Літо дуже тепле, посушливе, середня температура липня +22°С. Тривалість безморозного періоду коливається від 160 – 170 днів на півночі району до 250 днів на південному березі Одеської області, вегетаційний період – відповідно від 215 до 297 днів. Річна кількість опадів – від 350 мм на півдні до 460 мм на півночі. Максимум опадів на рівнинах влітку. Часто трапляються посухи, що супроводжуються суховіями та пиловими бурями, які завдають значної шкоди сільському господарству. За сукупністю кліматичних та агрокліматичних умов область виділяється помірним кліматом з впливом моря, проте характеризується певною посушливістю [4]. Такі умови є сприятливими для вирощування більшості зернових культур, соняшнику, винограду та овочевих культур, що визначає спеціалізацію галузі рослинництва. Тваринництво спеціалізується на м'ясо-молочному скотарстві, свинарстві, у південних районах традиційно розвинуте вівчарство. Кліматичні умови є також визначальними для розвитку рекреаційного сектору економіки області, який має розвинений потенціал та інфраструктуру, що здатні надавати різноманітні послуги як для відпочинку, так і оздоровлення та медичної реабілітації людей. Тепле море, лікувальні грязі, мінеральні води, морські пляжі створюють винятково високий рекреаційний потенціал Одещини. У пониззі великих річок (Дунаю, Дністра) і лиманів, на морських узбережжях і в шельфовій зоні розташовані дуже цінні й унікальні природні комплекси, водно-болотні угіддя, екосистеми, що формують високий біосферний потенціал регіону, який має національне, міжнародне та глобальне значення.

Розподіл земельного фонду за категоріями визначає переважну питому вагу земель сільськогосподарського призначення – 2659,1 тис. га, з них рілля –

2074,9 тис. га. У структурі земель землі сільськогосподарського призначення займають 79,8 %, у тому числі рілля – 62,3 %. Так, земельні ресурси (3331,4 тис. га) характеризуються надзвичайно високим рівнем освоєння. Землі громадського призначення займають 30,5 тис. га. Станом на 01.01.2015 р. площа земель під об'єктами природоохоронного призначення становить 113,0 тис. га, або 3,4 % території області. Площа земель оздоровчого призначення становить 1,7 тис. га, а площа рекреаційного призначення – 4,7 тис. га. Землі лісгосподарського призначення та ліси на інших лісовкритих площах займають 223,5 тис. га, або 6,7 % території області. Землі водного фонду займають 211,0 тис. га, або 6,3 % території області, у тому числі природні водотоки (річки та струмки) – 15,3 тис. га, озера та лимани – 167,6 тис. га, ставки – 12,2 тис. га, штучні водосховища – 7,6 тис. га, штучні водостоки (канали, колектори, канави) – 8,3 тис. га. Землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення займають 31,6 тис. га [1]. Станом на 01.01.2015 р. до порушених земель віднесено 2,4 тис. га (з них не використовуються у виробництві – 1,5 тис. га). Землі, що використовуються для транспорту та зв'язку, у цілому в Одеській області займають 25,1 тис. га.

Площа земель під твердими побутовими відходами складає 0,4 тис. га, з яких більша частина не відповідає екологічним нормам [4]. Загальна площа земель, які потребують консервації (деградованих та малопродуктивних), складає в області 84,3823 тис. га (2,56 % усіх земель). Нераціональне використання земель призвело до виникнення проблем сталого землекористування (втрата сільськогосподарськими угіддями їх соціально-економічної привабливості → масова занедбаність орних земель → створення малозатребуваного фонду земель → скорочення сільського населення). Ці та інші процеси сприяли розвитку ландшафтно-екологічної кризи і знелюдненню сільських територій.

Для конкурентоспроможного соціально-економічного розвитку необхідним є вирішення питання раціонального використання водних ресурсів [3]. Водні ресурси області складаються із запасів підземних та поверхневих вод. Запаси поверхневих вод на території області розподіляються нерівномірно. Північна та центральна частини території характеризуються обмеженими запасами води, а південь та захід, які тяжіють до річок Дністра та Дунаю, мають великий запас води. На території Одеської області розташовано 5689 артезіанських свердловин та 195 шахтних колодязів. Однак забезпеченість підземними водами, якісною питною водою загалом в області становить близько 30 %. Питне водопостачання майже на 80 % забезпечується за рахунок поверхневих джерел, тому якість води у поверхневих водних об'єктах є вирішальним чинником санітарного та епідеміологічного благополуччя населення. Таким чином, значення водних ресурсів у соціально-економічному розвитку регіону буде лише збільшуватись.

Незважаючи на те, що Одеський регіон характеризується невисоким показником лісистості, лісові ресурси є стратегічними для сталого розвитку. Основна функція лісових ресурсів тут не виробництво деревини, а виконання захисної і середовищестабілізуючої ролі, участь у формуванні природно-екологічного каркаса території. Таким чином, ліси в Одеській області належать до категорій природоохоронних, захисних і рекреаційно-оздоровчих. Експлуатаційні

ліси для задоволення господарських потреб у деревині в області відсутні. Загальна площа земель лісового фонду області становить 223,5 тис. га, з яких вкритих лісовою рослинністю 199,0 тис. га. У постійному користуванні державних підприємств лісового господарства перебуває 202,1 тис. га земель, а площа лісового фонду становить 140,4 тис. га [4]. Лісистість області складає 6,1 % (при оптимальній – для зони Степу – 9 %, а для Лісостепу – 18 %). Загальний запас деревини – 16,3 млн м³. Лісові ресурси виконують виняткову роль у стримуванні процесів аридизації, є островами (коридорами) існування цінних видів флори і фауни. Якісні характеристики і різноманітність видового складу деревинно-чагарникової флори зумовлюють перспективи соціально-економічного використання недеревних ресурсів (рекреаційні послуги, збір ягід, грибів, лікарської сировини, промислове і спортивно-любительське полювання). Ландшафтні і біологічні ресурси, навіть незважаючи на вікову антропогенну трансформацію, характеризуються значною цінністю. Біосферні функції степових і лісостепових ландшафтів та їх екосистемні послуги мають перспективний ефект для природно-господарських комплексів і населення [5] – від вартості щорічної фітопродукції і депонування вуглецю до рекреаційно-оздоровчого ефекту. Отже, стратегічне завдання найближчих поколінь – зберегти унікальні природні степові та лісостепові ландшафти, як збалансовані природні екосистеми. Важливим елементом у вирішенні проблем сталого природокористування та збереженні ландшафтів і біорізноманіття є подальший розвиток мережі природоохоронних територій з різним рівнем заповідного режиму.

Так, особливості географічного положення Одеського регіону стали визначальними для унікальних та надзвичайно багатих різноманітністю природних комплексів і систем, від лісових, лісостепових і степових, до водно-болотних і приморських, які й представлені у системі природно-заповідного фонду. Тут охороняється понад 194 види представників рослинного і 382 види тваринного світу, які є рідкісними та перебувають під загрозою зникнення. Серйозною проблемою для збереження біорізноманіття приморських екосистем Одеської області, як і для всіх приморських регіонів країни, залишається також інтенсивна забудова узбережжя об'єктами рекреації – будинками і базами відпочину, турбазами, пансіонатами і готелями.

Природно-заповідний фонд станом на 01.01.2015 р. налічує у своєму складі 123 території та об'єкти, загальна площа яких становить 159976,177 га. З урахуванням того, що 12 об'єктів загальною площею 9133,25 га перебувають у складі природно-заповідних територій, фактично займана площа природно-заповідного фонду в області становить 150842,927 га. На теперішній час частка природно-заповідного фонду Одеської області середня в Україні і становить 4,5 % від її загальної площі, хоча площа цінних природних територій, які потребують охорони та заповідання, сягає 6 %. В Україні цей показник становить 5,9 % від загальної її території при нормативному показнику в Європі на рівні 10 % [2]. Враховуючи стратегічне фізико-географічне, транскордонне і геополітичне положення регіону, нині необхідно все більше уваги приділяти проектуванню екомереж (екокоридорів), які охоплюють території регіонального, національного і міжнародного рівня.

Висновки. Охарактеризовані відновлювані стратегічні природні ресурси сталого розвитку Одеського регіону потребують подальшого вивчення, охорони і раціонального залучення у відтворювальний процес. Потребують дослідження і наукового обґрунтування питання капіталізації природних ресурсів та збалансованого природокористування. Багатофункціональність і основні властивості елементів відновлюваних стратегічних природних ресурсів вимагають вартісної переоцінки, що зумовлена необхідністю розробки заходів щодо збільшення соціально-економічної привабливості територій і вдосконалення їх природно-екологічного каркаса.

Бібліографічний список

1. Екологічний паспорт Одеської області за 2015 рік. – Одеса : Департамент екології та природних ресурсів Одеської обласної державної адміністрації, 2016. – 162 с.
2. Зінченко Т. Є. Земельно-ресурсний потенціал рекреаційних територій : [монографія] / Т. Є. Зінченко, Р. Б. Таратула, Р. М. Ступень. – Луцьк : Надстир'я, 2016. – 216 с.
3. Природно-ресурсна сфера України: проблеми сталого розвитку та трансформацій / під заг. ред. Б. М. Данилишина. – К. : Нічлава, 2006. – 704 с.
4. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Одеській області у 2014 році. – Одеса : Державне управління охорони навколишнього природного середовища в Одеській області, 2015. – 250 с.
5. Стратегические ресурсы и условия устойчивого развития Российской Федерации и её регионов / под. ред. В. М. Котлякова, А. А. Тишкова. – М. : Ин-т географии РАН, 2014. – 166 с.

Зінченко Т., Константінова О., Арзуманян Т. Особливості використання відновлюваних стратегічних природних ресурсів у контексті принципів сталого розвитку

Розкрито суть поняття «відновлювані стратегічні природні ресурси». Наведено особливості використання з позицій концепції сталого розвитку для Одеського регіону. Обґрунтовано необхідність раціонального використання відновлюваних стратегічних природних ресурсів.

Ключові слова: сталий розвиток, земельні ресурси, водні ресурси, ландшафтне різноманіття, біологічне різноманіття, кліматичні ресурси, рекреаційні ресурси.

Zinchenko T., Konstantnova Ye., Arzumanian T. Features of the use of strategically important renewable natural resources in the context of principles of sustainable development

The article defines notion of the term “strategically important renewable natural resources. It shows features of the use from the point of view of conception of sustainable development of Odesa region and demonstrates necessity of rational consumption of renewable natural resources.

Key words: sustainable development, land resources, water resources, landscape diversity, biodiversity, climatic resources, recreational resources.

Зинченко Т., Константинова Е., Арзуманян Т. Особенности использования возобновляемых стратегических природных ресурсов в контексте принципов устойчивого развития

Раскрыта суть понятия «возобновляемые стратегические природные ресурсы». Приведены особенности использования с позиций концепции устойчивого развития для Одесского региона. Обоснована необходимость рационального использования возобновляемых стратегических природных ресурсов.

Ключевые слова: устойчивое развитие, земельные ресурсы, водные ресурсы, ландшафтное разнообразие, биологическое разнообразие, климатические ресурсы, рекреационные ресурсы.

УДК 332.622:63

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ РИНКУ ЗЕМЕЛЬ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ**

О. Черечон, к. е. н.

Львівський національний аграрний університет

Постановка проблеми. Реформування агропромислового комплексу України і забезпечення продовольчої безпеки держави вимагає розвитку ринку земель сільськогосподарського призначення, що передбачає передачу цих земель у приватну власність, формування багатокладності економіки на основі забезпечення рівноправного розвитку різних форм господарювання, створення умов щодо ефективного та раціонального використання земельних угідь.

Дискусії щодо доцільності скасування мораторію або необхідності його продовження тривають. В умовах мораторію ринок земель існує у викривленому вигляді. Мораторій фактично стимулює виведення земельних ділянок зі сфери товарного сільськогосподарського виробництва, що негативно позначається на їхній вартості [3].

Мораторій перешкоджає оптимізації структури сільськогосподарського землекористування. Дрібну земельну ділянку неможливо обробляти із застосуванням прогресивних агротехнологій, сучасних технічних засобів. Надмірне подрібнення земельних ділянок сільськогосподарського призначення призводить до неощадливого та нераціонального використання земель через натуралізацію виробництва, зниження продуктивності угідь. Загрозливих масштабів набуває екологічно не обґрунтована практика використання орендованих земель, що призводить до повного виснаження земельних ділянок [4].

Мораторій перешкоджає залученню інвестицій в АПК. Передумовою здійснення інвестицій є існування сталого землекористування, що неможливо при оренді. Якщо йдеться про кредитування, воно практично недоступне без застосування іпотечних механізмів. Іпотека передбачає можливість відчуження заставленого майна (земельної ділянки). Мораторій шкодить соціальним і економічним інтересам переважної більшості власників земельних часток [2]. Спадкоємці